

Vojko Strahovnik: Dimenzije metaetike

Metaetika in moralna filozofija

Pri odgovoru na vprašanje po tem, kaj je metaetika, je več možnih načinov, kako se tem odgovoru približati. Poskusimo najprej zarisati razliko med etiko in metaetiko. Obe sta področji filozofije, ki se ukvarjata z moralnostjo, pri čemer se metaetika prvenstveno ukvarja z naravo moralnosti, etika pa z njeno vsebino. Če se v okviru slednje na primer sprašujemo, katere stvari so vrednote, kakšna motivacija naj nas vodi pri naših dejanjih ali katera dejanja so naše dolžnosti, potem si metaetika zastavlja vprašanje o samih izhodiščih teh prvotno zastavljenih vprašanj – za predmet si izbere značilnosti naše moralne misli in jezika –, in prevprašuje npr. kaj sploh pomeni, da je nekaj vredno, ali pa ali sploh obstajajo od nas neodvisni, objektivni odgovori na vprašanje glede tega, kaj moramo storiti, kako lahko dosežemo moralno vednost oziroma upravičimo naše moralne sodbe, kako so naši moralni pogledi in naravnosti povezane z delovanjem ipd. V tem smislu lahko rečemo, da se torej etika ukvarja z etičnimi vprašanji prvega reda, ki prevladujejo tudi v naši vsakodnevni moralni misli in praksi, medtem kot metaetika zastavlja vprašanja drugega reda. Enako razlikovanje lahko ubesedimo tudi preko razlike med formalnimi in vsebinskimi vprašanji. Meja med obema vrstama vprašanj ni povsem jasna oziroma določna; v vmesnem, sivem področju nahajamo na primer vprašanja povezana z moralno odgovornostjo, svobodno voljo in motivacijo za moralno delovanje. Pa tudi sicer med obema področjema ne moremo potegniti stroge meje, kajti tudi naša vsakdanja moralna misel in jezik pogosto presežeta zgolj ukvarjanje z vsebinskimi vprašanji ter predpostavljata, pogosto zgolj implicitno, metaetična stališča.

Tudi skozi večino zgodovine same moralne filozofije ti dve vrsti vprašanj nista bili strogo ločeni kot posebni področji moralne filozofije ter prepoznani kot takšni, saj v teorijah posameznih avtorjev nahajamo tako odgovore na vsebinska vprašanja etike o tem, kako moramo živeti, kaj vrednotiti in po čem stremeti, kot tudi razlago različnih vidikov narave moralnosti, na primer o izvorih moralne vednosti, povezanosti moralnih sodb z dejanji ali načinu obstoja moralnih lastnosti. Pomemben prelom nastopi z izidom v uvodu že omenjene knjige G. E. Moora *Principia Ethica* (1903), v kateri Moore jasno oddeli obe vrsti vprašanj ter kot izhodišče postavi, da si moramo najprej sploh odgovoriti na osnovna metaetična vprašanja, torej vprašanja drugega reda, da bi se sploh lahko pričeli ukvarjati tudi z vsebinskimi vprašanji in odgovori nanje, posebej glede tega, katere stvari so intrinzično vredne in katera dejanja so moralno pravilna. Metaetične teme imajo zanj tako prednost pred vsebinskimi temami. V tem smislu Moore razume metaetiko kot predprostor etike; kot orodje, s katerim postavimo temelje razpravi v moralni filozofiji (Darwall 2006, 20–23). S tem je nastala vrzel med obema področjema, ki se je po Mooru še povečala, hkrati pa se je slabila brv med obema področjema, in sicer v smeri, da je metaetika pričela prevladovati nad celotnim poljem moralne filozofije. Mnogi filozofi so v Moorovem filozofskem programu pojmovne analize temeljnih etičnih pojmov ter stavkov, v katerih ti nastopajo, videli prvenstveno ali celo edino nalogo etike. Prevladovala je analiza pomena in funkcije moralnih izjav, kakor se te pojavljajo v običajnem govoru, ter še posebej pojmovna analiza ključnih moralnih izrazov, ki v njih nastopajo. Tako lahko šele več kot pol stoletja po Moorovi *Principii* govorimo o t. i. povratku vsebinske etike nazaj znotraj polja moralne filozofije, posebej z Rawlsovo teorijo pravičnosti ter povečanim zanimanjem za etiko živali in bioetiko. Pomenljivo je, da na drugi strani tudi Rawls do določene mere ostaja ujetnik te vrzeli, saj se postavi na stališče, da lahko pričnemo razreševati razširjena vsebinska oziroma normativna

etična vprašanja (v obliki celostne moralne teorije) na temelju preišljenih in razsvetljenih moralnih sodb, brez posebne in predvsem predhodne opore v njihovi utemeljitvi v metaetični razpravi o metafizičnih, semantičnih ali spoznavnih podmenah narave teh sodb (Rawls 1975).

V zadnjih desetletjih je v moralni filozofiji prisotnih vse več pozivov v smeri presejanja te vrzeli in ponovne tesnejše združitve področji metaetike in vsebinske etike, da bi tako lahko dospeli do trdne, prepričljive in ubranljive filozofske etike. To je predvsem pomembno z vidika, da nam takšen vključujoč pristop omogoča, da oblikujemo normative ideale in obveznosti, ki jih bomo na takšni podlagi lahko sprejeli tako zaradi ustreznega upravičenja njihove vsebine z normativnimi razlogi, kakor tudi utemeljili z ustreznim teoretičnim razumevanjem te vsebine ter možnosti doseganja moralne vednosti v zvezi z njimi (Darwall 2006: 25). Čeprav se s takšnimi pozivi lahko strinjamo, se bomo v tej knjigi posvetili predvsem teoretičnim, metaetičnim vprašanjem ter predstavili poglavita stališča, ki seveda – kot bomo mestoma tudi videli – niso povsem neodvisna od vsebinskih vprašanj.

Metaetiko lahko določneje opredelimo tudi v okviru delitve moralne filozofije na tri podpodročja, in sicer ločimo med:

- i) metaetiko;
- ii) normativno etiko;
- iii) uporabljeno ali aplikativno etiko.

Običajno tako razumemo metaetiko kot to, ki si zastavlja vprašanja o naravi moralnosti, npr. o objektivnosti moralnih sodb, utemeljenih v zadevanju na domnevno od nas neodvisno moralno stvarnost, o pomenu temeljnih moralnih izrazov ter funkciji moralnih sodb oziroma o logiki moralnega jezika in misli ali pa izkustvenih vidikih moralnega presojanja in delovanja. Normativna etika se ukvarja s splošnimi vsebinskimi vprašanji, na primer katere so temeljne vrednote; kaj je moralno pravilno in kaj napačno napačno ravnanje oz. kaj dela naša dejanja moralno pravilna ali napačna; katere vrline naj gojimo oziroma spodbujamo v skupnosti, da bodo posamezniki v njej lahko dosegali dobro življenje; kateri motivi naj nas vodijo pri delovanju; kako vzpostaviti pravično družbo in podobna. Pri tem normativna etike seveda ne ostaja zgolj na ravni določanja in naštevanja vrednost, vrst dejanj ali kreposti, ampak si hkrati zastavlja tudi vprašanja zakaj so ravno izbrana dejanja moralno pravilna, kaj utemeljuje ta njihov moralni status in podobna. Odgovori na ta splošna vsebinska vprašanja pa potem predstavljajo osnovo tudi za njihov prenos oziroma uporabo na bolj specifičnih področjih človekovega življenja oz. delovanja, kar vzpostavlja tretjo raven uporabljene (tudi uporabne) oziroma aplikativne etike, ki jo nadalje delimo na podpodročja kot so poslovna etika, bioetika, etika oglaševanja, medijska in novinarska etika, zdravniška etika, etika oblikovanja, etika javne uprave, okoljska etika, etika živali, edukacijska etika, etika raziskovalnega in znanstvenega dela, etika športa ipd. Ta področja v tem smislu oblikujejo odgovore na bolj specifična etična vprašanja in izzive, s katerimi smo soočeni, na primer o moralnem statusu splava v različnih stopnjah razvoja zarodka ali o dopustnosti smrtne kazni za najhujše zločine, o pravični socialni in zdravstveni politiki, o našem odnosu do drugih čutečih bitij, posebej z vidika njihovega trpljenja, o izzivih biotehnologije, o uničevanju naravnega okolja, ipd. Na tej ravni splošni vsebinski etični premisleki dobijo bolj specifično vsebino, pri oblikovanju le-te pa moramo biti pozorni na posebnosti vsakega izmed relevantnih področij našega življenja in delovanja. Takšna delitev in poimenovanje področij moralne filozofije ni brez težav, posebej glede odnosa med normativno etiko in aplikativno etiko. Tudi aplikativna etika je v pomembnem smislu normativna, saj postavlja

norme za ta bolj specifična polja. Hkrati pa je tudi splošna normativna etika prav tako aplikativna oziroma uporabna.

Poleg izrazov metaetika in normativna etika se pogosto uporablja tudi izraz moralna teorija (kot nasprotje praktične etike, tako govorimo na eni strani o teoretični etiki in na drugi o praktični etiki). Ta se uporablja raznovrstno, nemalokrat tudi kot sinonim za metaetiko, a v literaturi najdemo tudi rabe, kjer le-ta zamenjuje normativno etiko. Najbolj smiselno je med obema poljema razlikovati na način, da izraz moralna teorija zajema sklop metaetičnih stališč in odgovorov na nekatera temeljna normativna vprašanja, npr. vprašanja po vrednostnem monizmu ali pluralizmu, deontološki ali posledicistični osnovanosti moralnosti, ipd. To zadnje bi lahko imenovali tudi normativna struktura določenega etiškega stališča. In v tem smislu lahko namesto delitve moralne filozofije na metaetiko, normativno etiko in aplikativno etiko, dobimo le dvojico moralna teorija in praktična etika.

Področja metaetike in vrste metaetičnih vprašanj

Če se sedaj usmerimo nazaj k metaetiki, katera so torej tista temeljna vprašanja o naravi moralnosti. Le-ta lahko razdelimo v več sklopov, ki se vsak osredotočajo na svoj predmet oz. vidik moralnosti ter jih tako ustrezno tudi poimenujemo. Tukaj bomo ta vprašanja razdelili v pet osnovnih sklopov. (1) Moralno metafiziko zanima predvsem vprašanje obstoja moralnih lastnosti ter narave moralnih dejstev. (2) S pomenom moralnih izrazov in logiko moralnih sodb se ukvarja moralna semantika. (3) Osrednji predmet moralne epistemologije je možnosti moralnega spoznanja ter upravičenja moralnih sodb. (4) Moralno psihologijo zanimajo psihološki vidiki moralnih sodb, posebej odnos med našimi moralnimi sodbami ter delovanjem oziroma vprašanje moralne motivacije. (5) Zadnje področje pa je področje moralne fenomenologije, ki raziskuje kvalitativne vidike našega moralnega izkustva ter posledice za moralno teorijo, ki jih lahko iz njih izpeljemo. (Podrobneje so področja in z njimi povezana vprašanja opredeljena v Tabeli 1.) To so seveda samo jedrna področja metaetike, ki bi jih lahko pridružili še kakšno.

METAETIKA	metafizika	Kakšna je narava oz. metafizičen temelj moralnih sodb? Ali obstajajo moralne lastnosti in ali obstajajo moralna dejstva? Če obstajajo, na kakšen način obstajajo in kakšne vrste so? Kako so moralne lastnosti povezane ali odvisne od naravnih lastnosti? Ali lahko moralne lastnosti zvedemo na naravne lastnosti oz. ali lahko moralna dejstva zvedemo na naravna dejstva? Kakšna je te zvedba?
	semantika	Kaj je semantična vloga moralnih sodb oz. moralnega govora? Je ta vloga opisna ali pa imajo moralne sodbe vlogo izražanja zavezanosti, norm oz. predpisov (volitivna ali priporočilna, predpisovalna vloga) ali naše čustvene naravnosti do predmetov teh sodb (ekspresivna vloga)? Lahko moralnim sodbam pripišemo resničnostno vrednost in kaj so resničnostni pogoji teh sodb? Kakšen je pomen izrazov oz. pojmov »dobro«, »slabo«, »moralno pravilno«, »moralno dopustno«, »moralno napačno«? Kako so moralni pojmi povezani med sabo? Na kakšen način (lahko) te pojme uporabimo v naših sodbah in sklepanjih? Kako se razlikujejo od ne-moralnih pojmov? Kako so t.i. tanki moralni pojmi (tj. pojmi, ki imajo zgolj normativno ali vrednostno dimenzijo, npr. moralno pravilno, dopustno, nedopustno, dobro, slabo) povezani z debelimi moralnimi pojmi (tj. pojmi, ki imajo poleg normativne ali vrednostne dimenzije tudi bolj določno opisno vsebino, npr. pravično, iskreno, pogumno, ljubeznivo, kruto)?
	epistemologija	Ali nam je moralna vednost sploh dosegljiva? Če da, na kakšen način? In če ne,

		zakaj je temu tako? Če obstajajo moralna dejstva, na kakšen način so nam spoznavno dosegljiva? Ali lahko in na kakšen način lahko upravičimo svoje moralne sodbe? Kakšna je logika moralnega mišljenja in vrednotenja?
	psihologija	Kaj so oziroma izražajo moralne sodbe, prepričanja ali druga, nekognitivna duševna stanja ali pa morda celo kakšno posebno duševno stanje, ki je kombinacija prej omenjenih? Kaj je psihološki izvor ter sodb? Kako so naše moralne sodbe povezane z našo motivacijo in našim delovanjem? Ali obstaja med obojimi kakšna nujna povezava v smislu, da iskrena moralna sodba pomeni tudi, da bomo vedno motivirani ravnati v skladu z njo? Če temu ni tako, kaj je potem lahko izvor naše moralne motivacije, ki bi pojasnil povezanost med moralnostjo in njeno praktično pomembnostjo?
	fenomenologija	Kaj nam lahko kvalitativna izkustvena, ki so povezana z moralnim presojanjem in delovanjem, razkrijejo o sami naravi moralnosti? Kaj vse zaobjemajo ta izkustva? Kakšen pomen jim lahko pripišemo oziroma kakšna je moč fenomenoloških argumentov v metaetiki v primerjavi z metafizičnimi, semantičnimi in epistemološkimi argumenti?

Tabela 1: Področja in vprašanja metaetike

Glede na ta temeljna področja in zastavke razprave se je oblikovalo tudi več možnih odgovorov nanje. V nadaljevanju so poglobljena stališča kratko orisana, ker je to pomembno za razumevanje nadaljnje razprave. V poglavjih, ki sledijo, bodo nekatera posamezna stališča seveda predstavljena tudi bolj podrobno.

Metafizika

Na polju metafizičnih vprašanj v metaetiki se je v zgodovini razprave zarisalo predvsem razlikovanje med moralnim realizmom na eni strani in moralnim anti-realizmom na drugi (pri slednjem srečamo tudi poimenovanji moralni irealizem in moralni nihilizem), čeprav nekatera sodobna stališča vse bolj zabrisujejo mejo med obema. Moralni realizem je v svojem jedru stališče, da obstajajo moralne lastnosti, ki so bodisi lahko objektivne v smislu, da obstaja od našega jezika in misli neodvisna moralna stvarnost, bodisi subjektivne, v smislu, da je obstoj teh lastnosti konstitutivno odvisen od moralnega jezika in misli (posameznikova želja ali okus, delovanje racionalne volje, odločitev presojevalca v nekem izhodiščnem ali privilegiranim položaju), kot je to na primer stališče, da je dobro to, kar bi si želeli želeli.

Ta metafizična vprašanja so tesno povezana tudi z vprašanji pomena in vednosti, saj je tudi sicer metafizični realizem pogosto prepleten s semantičnimi tezami in ima pomembne posledice za naš pogled na vednost. Tako na primer Hilary Putnam splošni metafizični realizem opredeli kot stališče, ki predpostavlja: (i) svet, ki je sestavljen iz določne celote od jezika in misli neodvisnih predmetov in lastnosti; (ii) »močno bivalenco«, tj. da predmet bodisi določno ima bodisi nima katere koli lastnosti L, ki bi mu jo lahko smiselno pripisali; in (iii) korespondenčno teorijo resnice v močnejšem smislu korespondence, tj. predikat se ujema z edinstveno množico predmetov in izjava se ujema z edinstvenim stanjem stvari, ki vključuje lastnosti in predmete iz (i), in je resnična, če je to stanje stvari udejanjeno in neresnična, če ni (Putnam 1983, 272). Če takšno razumevanje splošnega metafizičnega realizma preslikamo na področje moralnosti, tako to ne bi imelo samo metafizičnih oz. ontoloških posledic, temveč bi sodoločalo tudi moralno semantiko in moralno epistemologijo.

Posamične opredelitve moralnega realizma zelo raznovrstne ter so lahko podane v okvirih dejanskega obstoja, neodvisnosti od jezika/misli, objektivnosti, resničnosti moralnih

sodb in podobno. Tako lahko srečamo precej določne opredelitve, ki moralni realizem razumejo kot kompleksen sklop naslednjih petih trditev. Moralne lastnosti in moralna dejstva obstajajo. Te lastnosti in ta dejstva obstajajo objektivno (neodvisno od našega jezika in misli, sistema pojmov, prepričanj ali teorij o njih). Moralni govor je dejstveni govor (v smislu, da imajo moralne izjave/sodbe primarno vlogo opisovanja moralne stvarnosti). Moralne izjave so bodisi resnične bodisi neresnične glede na to, ali se ujemajo z objektivnimi moralnimi dejstvi. Nekatere (trdilne) moralne izjave so (korespondenčno) resnične (Timmons 1999: 72) Russ Shafer-Landau moralni realizem opredeli kot stališče, da obstajajo moralne resnice, ki so neodvisne od katere koli izbrane perspektive, kar tudi pomeni, da moralna merila, ki določajo moralna dejstva, niso resnična vsled njihove potrditve iz kakršnega koli dejanskega ali hipotetičnega gledišča (2005, 15). Spet drugi opredeljujejo moralni realizem precej bolj minimalno, in sicer kot spoj trditve, da so moralne izjave (vzete dobesedno) so dobesedno resnične ali neresnične in nadaljnje trditve, da so vsaj nekatere teh moralnih izjav (dobesedno) resnične (Sayre-McCord 1988b).

Ne glede na te razlike, pa je jedro moralnega realizma običajno tesno povezano s pogledom na to, kakšna je narava in kaj je vloga moralnih sodb, npr. da je moralni govor dejstveni govor, ki opisuje moralno stvarnost in je (ne)resničen, glede na to, ali se s to stvarnostjo (ne) ujema. Glede na to, kakšna je narava moralnih lastnosti lahko nadalje razlikujemo med moralnim naturalizmom in moralnim nenaturalizmom. Naturalistični moralni realizem moralne lastnosti in moralna dejstva razume bodisi kot posebno vrsto naravnih lastnosti in dejstev bodisi kot zvedljive na naravne lastnosti in dejstva (tj. lastnosti in dejstva, ki so predmet ali del naravoslovnih znanosti in psihologije, npr. presežek ugodja nad bolečino, zadovoljitev interesov, preživetje vrste, ipd.). Nenaturalistični moralni realizem pa moralne lastnosti in dejstva razume kot posebne, *sui generis* lastnosti in dejstva, ki niso identična z ali zvedljiva na naravne lastnosti in dejstva. Nasprotje moralnega realizma je moralni anti-realizem, ki zavrača od nas neodvisen obstoj moralnih lastnosti. Kot bomo videli v nadaljevanju, se tudi ta povezuje z različnimi semantičnimi in spoznavno-teoretskimi stališči.

Semantika

Poglavitna ločnica glede vprašanj moralne semantike oziroma interpretacije moralnih sodb poteka med moralnim kognitivizmom in moralnim nekognitivizmom. Vzemimo preprosto moralno sodbo »Trpinčenje čuteče živali zgolj zaradi našega lastnega užitka je moralno nedopustno.« Kakšno duševno stanje izraža ta sodba in kakšna je njena primarna semantična funkcija? Moralni kognitivizem trdi, da ta in druge podobne moralne sodbe prvenstveno so oziroma izražajo prepričanja (kognitivna stanja). Moralne sodbe kot prepričanja so podobno kot vsa preostala prepričanja lahko resnična ali neresnična, njihova semantična vloga oz. funkcija pa je opisna, saj merijo na moralno stvarnost, ki jo v sodbi poskušamo zajeti. Glede zgornje sodbe bi tako lahko dejali, da izraža naše prepričanje, s katerim takšne vrsti dejanjem pripisujemo moralno napačnost ter je posledično lahko resnično ali neresnično. Nadalje nekateri avtorji razlikujejo med močnim in šibkim kognitivizmom (Miller 2003, 4–6). Močni kognitivizem predstavlja pravkar opisano stališče, da lahko moralne sodbe ovrednotimo glede na njihovo resničnostno vrednost, ki je posledica našega kognitivnega dostopa do dejstev v njihovi podlagi, ki jih naredijo resnična ali neresnična. Za razliko od takšnega stališča, šibki kognitivizem sprejema le njegovo prvo trditev, hkrati pa zanika, da bi bile moralne sodbe ovrednotene kot resnične ali neresnične na temelju neke naše kognitivne zmožnosti zaznave ali dostopa do moralne stvarnosti

(dejstev, stanj stvari), ampak njihov resničnost ali neresničnost razume kot posledico tega, da naše najboljše, najbolj trdne in utemeljene moralne sodbe določajo obseg moralnih predikatov ter jih glede na te lahko tudi ovrednotimo.

Nasprotno nekognitivizem zagovarja pogled, da moralne sodbe niso in ne izražajo prepričanj, ampak druga, ne-prepričanjska oz. nekognitivna stanja, kot so na primer naša čustva, želje, naravnosti, odobravanje, sprejemanje izbrane splošne moralne norme, zapovedi ali pa kombinacijo le-teh. Kot takšne moralne sodbe tudi ne morejo biti (v najbolj neposrednem smislu) resnične ali neresnične, saj je to slednje zgolj lastnost pristnih prepričanj, ki so opisna. Za nekognitiviste moralne sodbe nimajo vloge pripisovanja lastnosti predmetom teh sodb oz. nimajo opisne vloge, kar pomeni, da njihova primarna vloga ni izjavljati nečesa o svetu in za kar bi lahko rekli, da je resnično ali neresnično. V tem smislu nekognitivisti razumejo moralne sodbe kot psevdo-sodbe, saj s tem poudarijo, da se ne prvi pogled res morda zdi, kot da bi takšne sodbe izražale prepričanja, saj so podobne našim ostalim prepričanjem in tudi nastopajo kot takšne v našem moralnem mišljenju, vendar nekognitivizem trdi, da je ta njihova površinska deklarativna oziroma opisna gramatična oblika zavajajoča. V tem smislu nekognitivizem tudi moralne izraze razume kot psevdo-izraze, ki nič ne pridajo k sami vsebini stavka, ampak izražajo našo naravnost do te vsebine.

Glede na to, kakšna je narava te naravnosti lahko razlikujemo med različnimi vrstami nekognitivizma. Njegova najzgodnejša oblika, emotivizem (Ayer, Stevenson) trdi, da so moralne sodbe izraz naših čustev, torej gre pri njih gre primarno za izražanje čustvenih naravnosti do predmetov teh sodb, takšna raba moralnega jezika pa v medosebnem prostoru služi tudi za vplivanje na čustva in naravnosti drugih. Preskriptivizem (Carnap, Hare) zagovarja pogled, da so moralne sodbe prvenstveno oblika predpisov in prepovedi, ter da tako na primer naš zgornji primer moralne sodbe pomeni naš zavezanost temu, da je trpinčenje živali nedopustno ter oznanitev drugim, da tega ne odobravamo. Ekspresivizem norm (Gibbard) je stališče da moralne sodbe kot normativne sodbe izražajo delovalčevo sprejemanje teh norm, tj. pravil. V ozadju moralnih vprašanj so vprašanja glede racionalnosti določenih čustev, kot na primer občutka krivde, jeze ali zamere, ki jih ima delovalec, ki izvrši moralno nepravilno dejanje ali ki jih občuti presojevalec, ki dejanje presoja. Kvazi-realizem (Blackburn) pa je različica ekspresivizma, ki poskuša razložiti oz. prilagoditi to, zakaj se nam zdi moralni govor dejstveni govor, ki je lahko resničen ali neresničen, in nadalje, zakaj smo upravičeni do tega, da ga kot takšnega tudi jemljemo, četudi strogo vzeto moralne sodbe ne morejo biti niti resnične niti neresnične. Moralne sodbe po glede na številne vidike podobne običajnim prepričanjem, čeprav so v svoji osnovi ne-prepričanjska stanja. Moralne sodbe lahko razumemo kot neke vrste projekcija naših naravnosti v svet, ki jih nadalje obravnavamo, kot da bi odražale objektivna dejstva v tem svetu. Ob tem ni potrebe, da bi poskušali zaobiti to iluzijo, kajti ravno ta ustvarja resno in pretehtano razmišljanje, ki naj bi spremljalo oblikovanje naših moralnih naravnosti.

V nadaljevanju knjige (12. poglavje) bomo videli, da so ta izhodišča delitve na kognitivizem in nekognitivizem v zadnjih desetletjih postala precej manj jasna. Eden najpomembnejših premikov v razpravi je razlikovanje med dvema različnima tezama, vsebovanima v stališču kognitivizma. Prva je semantična teza, da imajo moralne sodbe opisno vlogo oziroma izražajo propozicije ter so lahko resnične ali neresnične, druga pa je psihološka teza, da te sodbe tipično so oz. izražajo prepričanja. Glede na to, da se tezi pokažeta kot medsebojno neodvisni, vznikneta na tem temelju dve novi metaetični stališči, od katerih vsako sprejema le eno izmed teh tez, drugo pa zavrača. Neopisni kognitivizem

tako sprejema psihološki vidik tradicionalnega kognitivizma (tudi glede na izkustvene vidiki, ki spremljajo moralne sodbe ter so podobni izkustvenim vidikom običajnih prepričanij), zavrača pa, da bi imele moralne sodbe opisno vlogo. Moralni fikcionalizem pa sprejema njihovo opisno vlogo, a zavrača, da bi do te opisne vsebine zavzemali pristno prepričanjско naravnost ter jih razume bolj v smislu fikcij ali kvazi-zatrditev.

Moralna epistemologija

Izhodiščno vprašanje moralne epistemologije je, če in kako je možna moralna vrednost. Glede na odgovor na to vprašanje razlikujemo med moralnim anti-skepticizmom in moralnim skepticizmom. Moralni anti-skeptik zagovarja, da je moralna vednost dosegljiva ter lahko nadalje ponudi raznolike razlage te možnosti, ki so podobne tudi siceršnjim spoznavno-teoretskim stališčem, ki se opirajo med drugim na temeljnost, zanesljivost ali povezanost naših prepričanij kot vir njihovega upravičenja. Podobno so raznoliki tudi razlogi za sprejemanje moralnega skepticizma, ki je prvenstveno stališče, ki zavrača možnost ali dosegljivost moralne vednosti, čeprav ga lahko širše povezujemo tudi z zavračanjem možnosti moralnih resnic, obstoja moralnih dejstev in moralne stvarnosti ali pa dobrih razlogov, zakaj delovati moralno.

Po eni strani se nam zdi, da moralni skepticizem glede moralne vednosti ne more biti resnično stališče, saj bi malokdo zanikal, da vemo oz. smo lahko upravičeno prepričani v vsaj nekatere izmed naših moralnih presoj, kot npr. da je moralno nedopustno trpinčiti otroka, zgolj zaradi naše zabave, ga je genocid zločin ali pa, da je suženjstvo nedopustno. V tem smislu ga lahko označimo za stališče, ki očitno nasprotuje našemu vsakdanjemu razumevanju moralne misli in prakse. Vendar nas premislek o izvorihi ter načinu upravičenja teh sodb hitro sooči z zahtevnimi izzivi. Če kot moralni realisti sprejemamo obstoj moralne stvarnosti, potem se nam z vidika moralne epistemologije seveda postavi vprašanje, kako nam je ta stvarnost dosegljiva, tudi glede na razumevanje te moralne stvarnosti (npr. če so moralne lastnosti vrsta naravnih lastnosti ali vsaj nanje zvedljive, potem lahko verjetno oblikujemo pogled na naš spoznavni dostop do njih podoben našemu siceršnjemu spoznavnemu dostopu do sveta; če so moralne lastnosti *sui generis*, nenaravne lastnosti, potem moramo pojasniti, kako so nam kot take spoznavno dostopne).

Kot rečeno obstaja več spoznavnih teorij, na katere se glede tega lahko upremo. Moralni intuicionizem tako predstavlja vrsto spoznavnega fundacionalizma ter zagovarja, da so naša temeljna moralna prepričanja upravičena preko razumskega uvida oz. intuicije. Moralna vednost glede na ta pogled vključuje posebno vrsto spoznanja, in sicer neposredni uvid, razumevanje, dojem, moralno (za)vest oziroma moralno intuicijo kot vrsto kognitivne zmožnosti, ki nam omogoča doseganje moralne vednosti. Posamezne teorije in avtorji pojem intuicije razumejo različno, vendar osnovna ideja ostaja ta, da je vsaj del naše (najbolj temeljne) moralne vednosti naslonjen na moralno intuicijo kot spoznavni dostop do moralne resnice.

Intuicionistične teorije sicer segajo od razumevanje moralne intuicije kot podobne zaznavni zmožnosti, ki nam omogoča neposreden uvid v moralni status posamičnih stanj stvari in dejanj, torej kot nekakšen moralni čut, ki nas lahko vodi pri delovanju. V tem smislu se približujemo temu, da zanesljivost teh zaznav razumemo kot vir upravičenja moralnih prepričanij. Na drugi strani lahko moralno intuicijo razumemo preko pojma samorazvidnosti – moralna intuicija glede na takšen pogled zadeva samorazvidne moralne propozicije (npr. povzročanje bolečine je vedno razlog proti takšnemu dejanju), ki so dokazila sama zase

ozirom jih upravičuje zgolj njihovo temeljito razumevanje (podobno kot na primer preproste matematične ali logične resnice) in torej niso nujno izpeljane iz drugih prepričanj.

Druge moralne teorije razumejo moralno upravičenje bolj v okvirih skladnosti in ujemanja med našimi moralnimi prepričanji, ter so tej blizu splošnemu spoznavnemu koherentizmu. Glede na to stališče je izbrano prepričanje upravičeno, v kolikor se ujema in sklada z drugimi prepričanji ter je torej v upravičenjskem smislu z njimi povezano. Koherentisti pogosto uporabijo primero splava, ki stabilno plava na površini voden, ne zaradi določenega posameznega debla ali deske (posamezno prepričanje), ampak zaradi celote le-teh in načina, kako so povezane skupaj (mnoštvo prepričanj in povezave med njimi). Podobno lahko razumemo upravičenje glede naših moralnih prepričanj kot izhajajoče iz povezane celote teh prepričanj, ki je medsebojno skladna in kjer se prepričanja (na različnih ravneh splošnosti) podpirajo med sabo. Tako moralni intuicionizem kot koherentizem seveda nista brez težav, toda na tem mestu se jim ne moremo podrobneje posvetiti, bomo pa to storili v nekaterih poglavjih, ki sledijo.

Če sprejmemo opredelitev in razumevanje vednosti kot resničnega upravičenega prepričanja, potem lahko uvidimo, da lahko ima na drugi strani moralni skepticizem v širšem smislu prav tako več virov. Prvi izmed njih je nekognitivizem, saj z zavračanjem pogleda na moralne sodbe kot kognitivna oz. spoznavna stanja spodmaknemo možnost, da bi jih kakor koli razumeli kot resnična upravičena prepričanja. Drugi vir za skepticizem je zavračanje obstoja moralne stvarnosti na način, da hkrati ne dopuščamo možnosti, da bi bile moralne sodbe kadar koli resnične. Tretji poglobitni izvir moralnega skepticizma pa je stališče (analogno splošnemu spoznavnemu skepticizmu), da so sicer moralne sodbe prepričanja, ki so lahko resnična ali neresnična, vendar glede nobenega izmed njih nikoli ne moremo biti upravičeno prepričani. Na te in podobne vidike prepletenosti med metafizičnimi, semantičnimi in epistemološkimi vprašanji nakazujejo tudi nekatera poimenovanja metaetičnih stališč – J. L. Mackie (1977, 15) tako svojo teorijo, katere bistvo predstavlja moralni anti-realizem poimenuje moralni skepticizem, Brink (1989, 18 op. 6) pa moralni kognitivizem tesno povezuje z moralni anti-skepticizmom. Osrednje razumevanje moralnega skepticizma je povezano s tem zadnjim omenjenim vidikom, torej z vidikom upravičenja.

Eden izmed jedrnih premislekov, ki takšen moralni skepticizem podpirajo, je povezan z nadaljujočim se nizom upravičenja, saj se zdi, da je smiselno sprejeti, da so naša moralna prepričanja upravičena sklepalno (izpeljana), glede na naša druga moralna prepričanja (npr. moje prepričanje, da bi bilo moralno napačno prelomiti mojo obljubo, ki sem jo dal sosedu, bi lahko upravičevalo moje prepričanje, da je moralno napačno ne biti zvest dani besedi in še nadalje, da to pomeni kršitev človekovega dostojanstva), toda postavi se vprašanje, kaj pa potem upravičuje ta druga prepričanja. Tako lahko posplošimo, da če naše izbrano moralno prepričanje kot vednost upravičuje neko nadaljnje, morda bolj temeljno prepričanje. Postavljeni smo pred problem spoznavnega nazadovanja, kajti če sledimo verigi teh prepričanj, ki upravičujejo tiste za njimi, se lahko legitimno vprašamo, kjer se to upravičenje sploh konča in ali lahko najdemo nekakšne drug način upravičenja te izhodiščne točke, kajti glede na predpostavko temeljnosti, le-te ne moremo upravičiti z nadaljnjim nazadovanjem po tej verigi. Moralni skeptik trdi, da nikoli ne moremo priti do takšnih neodvisno upravičenih prepričanj, torej tudi nima nobenega smisla trditi, da bi lahko iz njih izpeljali prepričanja, ki bodo upravičena.

Drugi vidik, na katerega moralni skeptiki pogosto opozarjajo, je obstoj razmeroma razširjenega moralnega nestrinjanja glede moralnih vprašanj, ki se zdi nerazrešljivo ter torej nakazuje v smer, da nimamo opravka z moralno vednostjo, temveč zgolj z nekakšnim

mnoštvom mnenj in pogledov. Vendar kot smo nakazali že zgoraj je moralni skepticizem stališče, ki izenačuje moralni status vseh moralnih prepričanj (tako manj kot bolj spornih) ne glede na njihovo vsebino in zdi se, da ga torej ne moremo vzpostaviti zgolj z opozorilom na dejstvo, da se glede nekaterih moralnih vprašanj kot npr. moralna dopustnost evtanazije, splava ali prehranjevanja z mesom živali, ki jih način proizvodnje hrane povzroča precejšnje trpljenje, ne moremo poenotiti.

Vsak tak teoretični moralni skepticizem pa nima nujno tudi posledic za samo moralno prasko (teoretični oz. epistemološki moralni skepticizem zadeva obstoj dobrih razlogov za prepričanje, medtem ko gre pri praktičnem skepticizmu za razloge za delovanje). Nekdo, ki je moralni skeptik, je lahko do svojih moralnih prepričanj prav tako trdno zavezan ter jim v svojem delovanju sledi, kakor ostali. Moralni skepticizem ne pomeni nujno odsotnost vsake moralne motivacije za delovanje v skladu z mojimi moralnimi prepričanji niti tega, da mi ta prepričanja ne bi ponujala razlogov za delovanje.

Še enkrat opozorimo, da nas je tukaj vprašanje moralne vednosti zanimalo predvsem z vidika upravičenja ter da v tem smislu ni nujno vsako kognitivistično ali anti-realistično stališče tudi nujno skeptično stališče. Večina takšnih metaetičnih teorij poskuša iskati poti, kako razumeti možnost moralne vednosti, kar bomo videli tudi v nadaljevanju, ko bomo nekatere od teh podrobneje obravnavali.

Moralna psihologija

Polje moralne psihologije znotraj metaetike zaseda predvsem vprašanje moralne motivacije, to je kako so naše moralne presoje povezane s tem, da smo tudi motivirani delovati v skladu z njimi oz. nam dajejo razloge, da v skladu z njimi ravnamo. V tem smislu razlikujemo med moralnim internalizmom in moralnim eksternalizmom, izmed katerih prvi pritrjuje tej povezanosti sodb z motivacijo, slednji pa jo zanika. Hkrati se moralna psihologija prekriva z razpravo o moralni semantiki, in sicer v tistem njenem delu, kjer teče razprava o tem, kakšne vrste duševnih stanj so oziroma izražajo moralne sodbe, ter nadalje, kakšne so značilnosti teh duševnih stanj. V tem uvodnem pregledu nas bo ožje zanimalo zgolj vprašanje moralne motivacije.

Glede na naše vsakdanje moralno izkustvo lahko izhajamo iz pripoznanja, da nas naše moralne sodbe vedno (ali pa vsaj zelo pogosto) motivirajo, da v skladu z njimi tudi ravnamo oz. (v primeru nasprotja med različnimi motivacijami), da bi ravnali v skladu z njimi ob odsotnosti drugih premislekov. V tem smislu lahko tudi rečemo, da imajo naše iskrene moralne sodbe nad nami racionalno avtoriteto v smislu, da nam dajejo dobre razloge, da jim v svojem delovanju sledimo, tudi če to delovanje ni nujno v našem lastnem interesu oz. tudi če pred tem v sebi ne prepoznamo neke določene želje, da bi tako ravnali. Gotovo bi vsaj podvomili v iskrenost moralnih prepričanj nekoga, ki bi s svojimi moralnimi izjavami na primer zatrjeval, da je določena vrsta dejanja moralna nepravilna, hkrati pa dosledno ravnal nasprotno temu.

Moralni internalizem zagovarja bistveno povezanost moralnosti oz. moralnih sodb in motivacije za delovanje. Brink (1989, 42) ga opredeli kot sklop naslednjih treh trditev:

- (i) moralni premisleki (sodbe, izjave, ...) nujno motivirajo oz. priskrbijo razloge za dejanje;
- (ii) ker zgornja povezava izhaja iz samega *pojma* moralnosti, je teza o motivacijski moči ali racionalni avtoriteti moralnih premislekov apriorna;

- (iii) ker zgornja povezava izhaja iz samega *pojma moralnosti*, racionalna avtoriteta in motivacijska moč moralnih premislekov nista odvisni od vsebine moralnosti, dejstev o delovalcu (njegovih želja, interesov, ...) ali vsebinskih podmen teorije racionalnosti.

Internalizmu nasprotno stališče je moralni eksternalizem, ki zanika zgornje postavke in trdi, da sta motivacijska moč in racionalnost moralnosti odvisni od dejavnikov, ki so moralnosti oz. moralnim sodbam zunanji. Povezava med sodbami in motivacijo je zgolj naključna, spoznavna a posteriori in je nadalje lahko odvisna od same vsebine moralnih sodb ali dejstev o delovalcu (njegovih želja, nagnjenj, interesov, stremljenj, splošnejših zavezanosti k moralnosti ...). Če kot izhodiščni premislek vzamemo antično vprašanje »Čemu biti moralen?« in ga na primer razumemo kot to, ki vprašuje »Čemu naj bi storil to, za kar sodim, da je moralno pravilno ali dobro?«, potem je za motivacijskega internalista to vprašanje absurdno, nesmiselno, ali pa vsaj nerazumno. Kdor ga bi zastavil, očitno ne bi poznal uporabljenih pojmov oz. ne bi vedel, o čem vprašanje sploh sprašuje. Za motivacijskega eksternalista pa to isto vprašanje ni nesmiselno, temveč kvečjemu nemoralno; kdor ga zastavlja je lahko moralno nezrel, nerazvit, neobčutljiv ali celo sprijen.

Ta grobi zaris obeh nasprotnih stališč pa lahko seveda nadalje dopolnimo in pretanimo glede na to, kaj natančno imamo v mislih z moralnostjo, kaj imamo v mislih z motivacijo in glede na obseg in moč razmerja med obema. Glede prve točke lahko razlikujemo med sodbenim internalizmom (tudi prepričanjski internalizem) in med internalizmom obstoja (tudi motivacijski internalizem v ožjem smislu ali moralni internalizem). (Shafer-Landau 2005: 142–3) Prvi na levo stran obravnavanega razmerja, tj. na stran moralnosti, postavlja moralne sodbe/izjave oz. moralna prepričanja, drugi pa moralne obveze oz. dolžnosti same. Eno je, če trdimo, da je delovalec, ki sodi ali je prepričan, da je neko dejanje moralno pravilno, vsled tega tudi motiviran oz. ima razlog, da ravna v skladu z njo; drugo pa, da če ima delovalec moralno obvezo ali dolžnost storiti neko dejanje, potem je nujno, da ima tudi motivacijo oz. razlog, da v skladu z njo ravna (in to neodvisno od tega, ali ima o tej moralni obvezi neko prepričanje; od tod tudi poimenovanje internalizem obstoja, ker sam obstoj moralne obveze nudi razlog za dejanje). Slednje stališče lahko označimo tudi z izrazom internalizem delovalca (glede na sam pojem moralnosti moralne obveze motivirajo delovalca ali priskrbijo delovalcu razlog za dejanje), prvega pa internalizem presojevalca (moralna prepričanja ali moralne sodbe motivirajo presojevalca oz. delovalca ali priskrbijo presojevalcu razlog za dejanje). Ob tem lahko ugotovimo, da je internalizem delovalca oz. obstoja objektivni v smislu, da motivacijo ali razloge naveže na moralne obveze neodvisno od tega, ali jih nekdo prepozna kot take. Internalizem presojevalca je to, kar sem zgoraj imenoval sodbeni internalizem in je subjektiven v smislu, da motivacijo ali razloge naveže na presojevalca in njegove sodbe ali prepričanja, neodvisno od tega, ali so ta prepričanja resnična oz. sodbe upravičene (Brink 1989: 40–1).

Glede drugega vprašanja lahko na eni strani govorimo o motivaciji za delovanje in na drugi o razlogih za dejanje. Internalizem glede motivacije je stališče, da je nujno, če neka oseba iskreno sodi, da je dejanje moralno pravilno, potem bo tudi motivirana, da ravna v skladu s to sodbo. (Podobno tudi za internalizem obstoja: če ima neka oseba moralno obvezo, potem bo tudi motivirana, da jo izpolni.) Internalizem glede razlogov pa trdi, da je nujno, če neka oseba iskreno sodi, da je dejanje moralno pravilno, potem ima tudi razlog, da ravna v skladu s to sodbo.

Tretja dimenzija v razpravi med internalizmom in eksternalizmom pa je moč (in obseg) razmerja med moralnimi sodbami in motivacijo. Šibki (sodbeni) internalizem zagovarja stališče, da so moralne sodbe notranje povezane z motivacijo za delovanje, vendar ni nujno, da bo ta motivacija nujno prevladujoča in bo močnejša od drugih silnic v naboru naših motivacij za delovanje, zato tudi ni nujno, da bomo v delovanju vedno sledili našim, sicer iskrenim moralnim sodbam. Motivacija, ki je povezana z moralno sodbo, je torej lahko povežena s strani drugih premislekov. Močnejša, pa tudi precej manj sprejemljiva različica internalizma pa zagovarja, da moralna motivacija, izhajajoča iz naših moralnih sodb, vedno prevlada na drugimi motivacijami in željami. Znotraj te dimenzije naj omenimo še to, da internalizem tudi pogosto poskuša omejiti obseg delovalcev, pri katerih so moralne sodbe nujno povezane z motivacijo, na način, da iz tega obsega izključi osebe, ki niso praktično racionalne. S tem na primer izključimo osebe, ki so v globoki depresiji, in ki navkljub temu, da ohranijo jedro svojih vrednostnih oz. moralnih sodb in prepričanj, pogosto nimajo nobene motivacije, da bi lahko ravnale v skladu z njimi. Tudi glede tega vidika lahko torej govorimo o močnejši in šibkejši različici motivacijskega internalizma, pri čemer prav ne pozna pravkar omenjene omejitve.

V splošnem lahko glede razprave med motivacijskim internalizmom in eksternalizmom opozorimo še na naslednjo zanimivo napetost. Pričnemo lahko z predteoretično intuitivno sprejemljivostjo internalizma, s katero smo pričeli ta razdelek. Pogosto so naše moralne sodbe povezane z motivacijo za delovanje; so torej v svojem bistvu praktične. Vendar pa nam podrobnejši premislek o kopici domnevnih proti-primerov lahko kmalu zamaje to prednost internalizma (zgoraj smo omenili primer depresije, prav tako bi lahko tudi v naboru moralnih prepričanj običajne osebe verjetno našli takšna, ki se ne zdijo nujno povezana z motivacijo), naš skepticizem pa lahko še poglobijo resnejši filozofski problemi, na katere naletimo, ko poskušamo pojasniti naravo te nujne povezave med sodbami in motivacijo za delovanje. Zmagovati torej prične eksternalizem, ki običajno pojasnjuje motivacijo za delovanje z drugimi dejavniki v naši psihologiji (npr. s splošno željo ravnati moralno pravilno ali pa s strahom ter izogibanjem morebitne kazni). Vendar pa ima slednji težavo pojasniti, zakaj s spremembo naših (moralnih) prepričanj, običajno pride tudi do spremembe v naši motivaciji. Da bi bil sprejemljiv mora eksternalizem tako pojasniti, zakaj se zdi, da med obojima obstaja takšna redna povezava.

Moralna fenomenologija

Moralna fenomenologija v prvi vrsti zadeva kvalitativne izkustvene vidike moralnosti, torej subjektivna, kvalitativna izkustva, odzive in stanja, ki spremljajo moralno presojanje, odločanje in delovanje, na primer ob tem, ko presodimo, da je določeno dejanje naša moralna dolžnost ali se ujamemo v težko razrešljivo moralno dilemo ali pa moralno obžalujemo naše moralno napačno ravnanje. Kot takšna se moralna fenomenologija šele v zadnjih desetletjih vzpostavlja kot posebno polje znotraj metaetike, poprej pa so podobni fenomenološki premisleki nastopali kot del splošnejših premislekov o naravi moralnosti, posebej tistih, ki so bili vezani na skladnosti posameznih moralnih teorij (ali še ožje, njihovih posameznih vidikov) z običajnimi prepričanji o morali. Razloga za to predhodno odsotnost moralne fenomenologije sta dva (podrobneje se jih bomo dotaknili tudi v naslednjih poglavjih). Prvi vzrok je Moorovo zavračanje naturalističnega razumevanja etike, kar je posledično pomenilo, da nam niti naravoslovne znanosti niti psihologija ne morejo razkriti narave moralnosti ampak nas kvečjemu lahko zavedejo v zmoto glede le-te, in ker je fenomenološki opis moralnega izkustva vezan (tudi) na opisno moralno psihologijo, bi to že

lahko pomenilo prvi korak na poti do zagrešitve naturalistične zmote. Drugi vzrok pa je izrazita prevlada pomembnosti moralne semantike (pomen moralnih izjav in njihova logika) v metaetični razpravi, kar zopet pomeni, da so psihološki, izkustveni vidiki ostajali v ozadju.

V filozofiji sam izraz fenomenologija povezujemo s kvalitativnimi vidiki našega izkustva, s »kako je biti« (*what it's like*) vidiki, vendar pa nekateri zajamejo njeno področje tudi širše, torej da poleg »kako-je-bit« konkretne moralne izkušnje, le-ta zajema tudi nekatere značilnosti slovnice in logike morale oz. moralnega jezika in določene »kritične prakse« kot je npr. udeleženosť v moralnem nestrinjanju. (Horgan & Timmons (v pripravi-a)). Glede fenomenoloških vidikov moralnega izkustva si lahko na primer zastavimo naslednja vprašanja: kako se nam kaže moralna vrednosť ob tem, ko moralno presojava? Se nam ta kaže kot objektivna, kot od nas neodvisna, kot prisotna tam zunaj v svetu samem ali pa jo vidimo kot vznikajočo nad našimi odzivi na sicer ne-moralni svet okoli nas? Kako občutimo moralno obvezo, za katero sodimo, da jo imamo in da se moramo nanjo odzvati? Od kod prihaja avtoriteta moralnih sodb? Na kaj merimo oz. kaj iščemo, ko moralno presojava? Od kod izvira motivacija za moralno delovanje in kakšna je njena narava? Gre torej za t.i. »gole moralne občutke«, tj. pred-teoretične občutke in odzive, ki se v delovalcu oz. presojevalcu vzbudijo v moralni situaciji, ter ki so mu introspektivno dostopni. Kirchin v zvezi z njimi na naslednji način izpostavi vzporednice z običajno, ne-moralno fenomenologijo.

Ko gledamo predmete lahko preprosto, nerefektirano občutimo ali mislimo, da njihove barve res pripadajo njim na intrinzičen način (kot je to z dolžino in obliko) in da njihov obstoj sploh nima opravka z nami. Tukaj gre za določen *goli* občutek, ki ga imamo in ki še ni preoblikovan z nobeno filozofsko teorijo barve. Seveda lahko spremenimo svoje poglede, ko o barvni zaznavi bolje razmislimo. Podobno imam takšne gole občutke v mislih, ko govorim o moralni fenomenologiji. Ko opazujemo ali razmišljamo o moralnih dejanjih in situacijah, imamo ob tem določene pred-teoretične občutke in odzive, ki so nevplivani in nepreoblikovani glede na kakšno metaetično teorijo, ki bi jo izbrali. Npr. lahko imamo občutek, da dejanje očitno in dejansko ima vrednosť, ki jo ima – prav tako kot ima lastnosť trajanja ali hitrosť – in da so ljudje preprosto v zmoti, če je ne opazijo. Podobno lahko občutimo, da obstaja neke vrste avtoriteta moralnosťi, kateri smo mi sami in vsi drugi zavezani. (Kirchin 2003: 242–3)

Ti kvalitativni izkustveni vidiki so lahko povezani z raznolikimi vrstami vsakdanjega moralnega izkustva, od takšnih, ki predhodijo samemu oblikovanju moralne sodbe, do moralnih sodb o vrednosťi ali dolžnosťih prvega ali drugega reda, ki jih oblikujemo spontano in intuitivno ali pa po tehtnem premisleku.

Za metaetiko so ti kvalitativni izkustveni vidiki moralnosťi pomembni, ker nastopajo v t.i. fenomenoloških argumentih. Fenomenološki argument je argument, ki izhaja iz fenomenološkega opisa izbranih vidikov moralnega izkustva, ter iz njih izpelje posledice za metaetično oz. teoretsko razumevanje moralnosťi. Izhodiščna premisa takšnega argumenta je torej opis značilnosťi omenjenih pred-teoretičnih občutij, pri čemer ji dodamo bodisi močnejšo premiso, da je narava moralnosťi takšna, kakršna se nam kaže neposredno v izkustvu, ali pa izbrano različico nekoliko šibkejše premise, npr. da mora biti moralna teorija sposobna prilagoditi naravo omenjenih izkustev, tj. razložiti jih ali nakazati izvore njihove zmote. Ustrezna metaetična teorija ne sme preveč iznakaziti narave oz. izravnati bogatosťi moralne fenomenologije. »Argumenti, ki se pomaknejo od pred-teoretičnih občutij do metaetičnih sklepov, so ti, ki jim pravim fenomenološki argumenti. /.../ [G]lavna ideja v njih

ozadju je, da je gola narava moralnih občutij (*the raw character of ones ethical experience*) odsevana v metaetičnem stališču na način, da imamo dobre in zdrave razloge za misel, da je s stvarmi dejansko tako, kot zatrjuje metaetično stališče. Takšna argumentacija ima malo opraviti z drugimi, prepoznavno metafizičnimi, epistemološkimi, ... argumenti.« (Kirchin 2003, 243).

Takšno argumentacijsko strukturo teh argumentov lahko razberemo iz naslednjih dveh primerov argumentov za moralni realizem.

Primer 1: »Realist trdi, da moramo resno jemati naravo našega moralnega izkustva. Pri iskanju odgovorov na vprašanja, o tem kakšen je svet, moramo pričeti s svetom, kakor ga nam kaže naša izkušnja – kje bi sicer lahko pričeli? Realist vztraja pri očitni, toda ključni metodološki točki: obstaja predpostavka, da so stvari take, kot nam jih kaže izkustvo – predpostavka, ki jo lahko zavržemo le v luči močnih razlogov, ki bi kazali na to, da je naše izkustvo nevredno zaupanja in zavajajoče. Moralna vrednost se nam kaže kot neodvisna od naših prepričanj ali čustev o njej; kot nekaj, kar lahko terja natančen premislek in pazljivost, da je odkrito. Torej je privzeto stališče to, da obstaja moralna realnost, za katero smo lahko pristno občutljivi.« (McNaughton 1988, 40)

Primer 2: Narava moralnega izkustva je takšna, da »imamo moralno vrednost za del tkanine sveta –naše izkustvo jemljemo dobesedno (*at face value*) in sodimo, da gre za izkustvo moralnih lastnosti dejanj in delovalcev v svetu samem. In če sprejemamo predpostavko, da je svet tak, kakršnega nam predstavlja naše izkustvo, potem bi morali ob odsotnosti nasprotnih premislekov sprejeti, da imajo dejanja in delovalci te vrste moralnih lastnosti, ki jih pri njih izkušamo. Gre za argument o moralnem izkustvu, ki od narave tega izkustva preide k verjetni naravi sveta.« (Dancy 1998, 231–2)

Vendar mora takšen fenomenološki argument izpolnjevati določene pogoje. Pri njem mora iti res za značilno fenomenološki argument, ki mora biti različen in karseda neodvisen od siceršnjih metafizičnih, semantičnih in epistemoloških premislekov in argumentov, ki so vezani na metaetiko in moralno teorijo. Opirati se mora na introspekcijo in na preko nje spoznane vidike (lastnega) moralnega izkustva; ti vidiki nam morajo biti notranje dostopni. Fenomenološki argument tudi predpostavlja, da ljudje široko delijo skupno moralno fenomenologijo in da nam to zagotavlja zadostne pred-teoretične temelje, na katere se v metaetiki lahko sklicujemo. (cf. Horgan & Timmons (v pripravi-c))

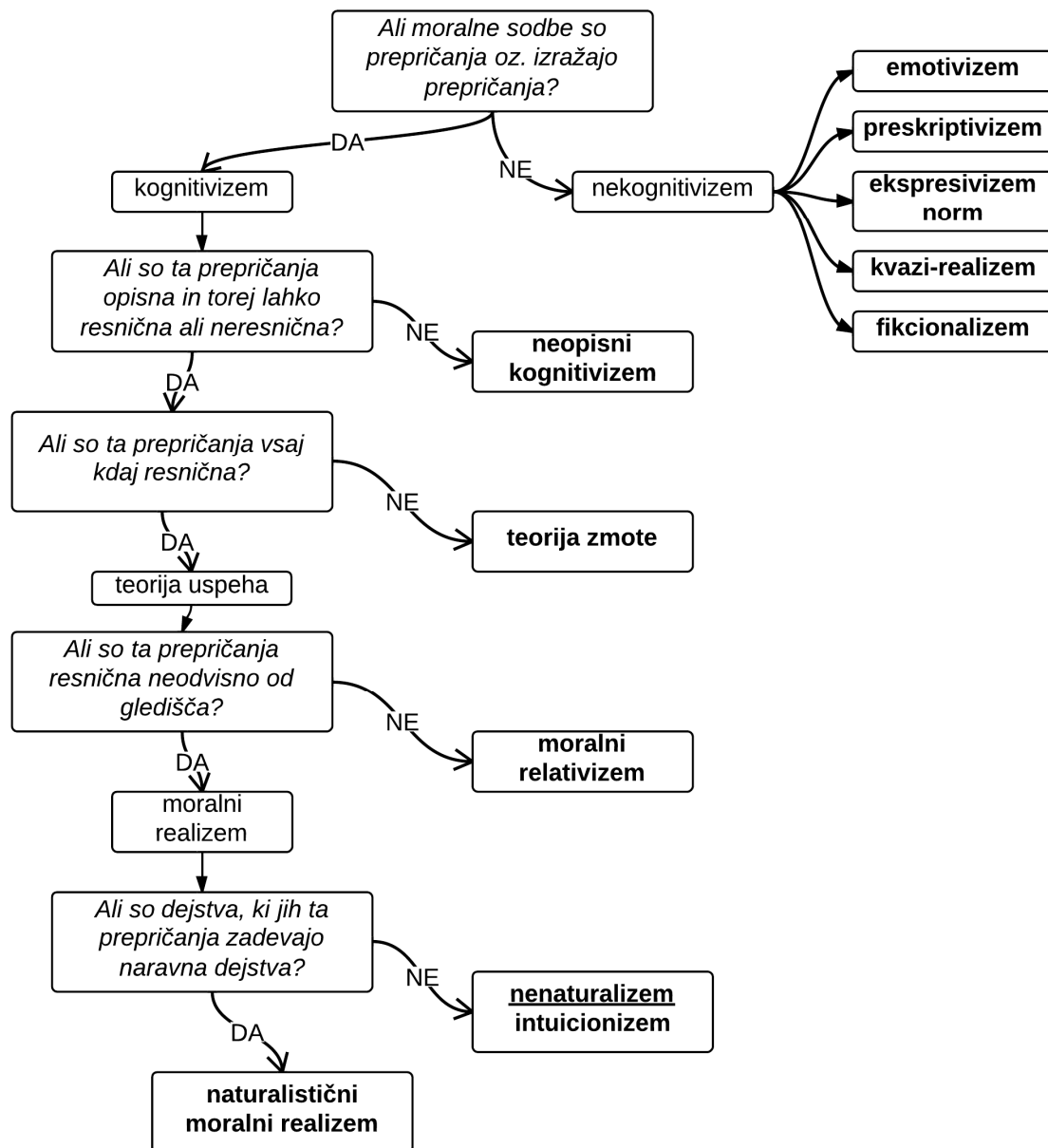
Fenomenološki argumenti niso omejeni zgolj na posledice za moralno metafiziko, ampak jih lahko podamo tudi za ali proti (ne)kognitivistični interpretaciji moralnih sodb, glede premislekov o moralni motivaciji ter tudi glede same normativne strukture moralnih teorij. Ob tem pa na polju metaetike ni strinjanja glede moči oziroma pomena takšnih fenomenoloških argumentov. Na eni strani jih lahko razumemo kot zajemajoče sicer zanimiv opis moralnega izkustva in kot prispevek k opisni psihologiji, toda kot povsem nepomembne za metaetično razpravo. Drugič, moralna fenomenologija je lahko relevantna za razpravo o metaetiki, a z omejenim pomenom, ki nikakor ne dosega vloge, ki jo sicer imajo metafizični, semantični in spoznavno-teoretski argumenti. Zakaj bi sploh sprejeli, da je neko stališče zmotno, če ne zmore ustrezno zajeti kvalitativnih vidikov našega izkustva? Moralna fenomenologija je kvečjemu dobra izhodiščna točka naših metaetičnih razmišljanj, a komaj kaj več od tega. Težava je tudi v tem, kako najti ustrezen fenomenološki opis nekega izbranega vidika moralnega izkustva, ki bo v zadostni meri nevtralen, da ne bo že vnaprej

izključeval določenih metaetičnih stališč – to bi pomenilo vložiti preveč v moralno fenomenologijo samo. (Kirchin 2003, 244, 251–2, 257) Tretjič, do moralne fenomenologije lahko zavzamemo tudi precej bolj naklonjen odnos, po katerem ji namenimo mesto ob siceršnjih metafizičnih, semantičnih in spoznavno-teoretskih osiščih metaetičnih razprav. Gotovo je res, da zgolj z fenomenologijo ne bomo mogli dokončno ubraniti ali zavrniti nekega metaetičnega stališča, a enako drži tudi za ostale vidike razprave. Pri moralni teoriji gre za ocenitev njenih primerjalnih prednosti in slabosti in znotraj te primerjave moramo dati fenomenologiji svoje mesto.

Kaj je najboljša vstopna točka v metaetično razpravo?

Glede na zgoraj predstavljenih pet podpodročij metaetike si lahko zastavimo vprašanje, kaj je najboljša vstopna točka v metaetično razpravo. Tukaj ne moremo najti enotnega odgovora, saj si pristopi različnih avtorjev nasprotujejo. Najbolj pogost pristop je ta, da pričnemo z razlikovanjem posameznih metaetičnih stališč glede na moralno semantiko, torej glede na razumevanje pomena in vloga moralnih sodb. Na ta način vsa stališča razdelimo v dve skupini, na kognitivistična in nekognitivistična stališča, ter jih potem nadalje podrobneje delimo glede na preostale vidike. Drugi avtorji v izhodišče kot temeljno postavljajo razliko med moralnim realizmom in antirealizmom (McNaughton), spet tretji med naturalizmom in nenaturalizmom (Moore, Ross, Timmons), med objektivizmom in subjektivizmom (Jacobs), med moralnih relativizmom in nerelativizmom ali pa med moralnih anti-skepticizmom in skepticizmom. V knjigi bomo sledili prvemu pristopu. Spodnja preglednica metaetičnih stališč (slika 1) to tudi odraža. V njej vsekakor niso zajeta vsa stališča in vsa možna metaetična razlikovanja, vseeno pa nam ponuja dobro osnovo za razumevanje in umestitev teh stališč glede na zgoraj izpostavljena vprašanja. Hkrati na pregleden način zajema vse dvanajst obravnavanih teorij, ki bodo predmet sledečih poglavij te knjige.

Slika 1: Preglednica obravnavanih metaetičnih stališč

Ostala razumevanja metaetike, pristopi in povezanost z drugimi področji

Poleg omenjenih obstaja še nekaj posebnih, bolj specifičnih problemskih sklopov, ki se jih lotevamo znotraj metaetike, kot so na primer vprašanje obsega etike, vprašanje statusa etike kot filozofske discipline, obravnavanje značilnosti posameznih moralnih teorij, vprašanje metod etike ter vloge moralnih in zdravo-razumskih intuicij. Kratko jih bomo predstavili v nadaljevanju.

Pod okrilje metaetičnega raziskovanja gotovo sodi medsebojno primerjanje različnih moralnih teorij ter raziskovanje njihovih značilnosti in teoretskih zavezanosti. Prednost moralnih teorij *qua* teorij je vsekakor izkazovanje določenih teoretskih vrlin oz. odlik kot so konsistentnost, ekonomičnost, razlagalna moč, določnost in stabilnost pri rabi na primerih, izogibanje ad hoc predpostavkam, ohranitev obstoječih prepričanj, ipd. Konsistentnost

moralne teorije pomeni, da v njej ne sme biti neodpravljenih napetosti med njenimi posameznimi metaetičnimi vidiki in da lahko načela v njeni normativni strukturi skupaj z ustreznimi dejstvenimi informacijami vodijo do konsistentnih ovrednotenj dejanj, oseb in ostalih predmetov vrednotenja. Ekonomičnost pomeni, da moralna teorija ni zavezana odvečnim teoretskim postavkam. Razlagalna moč glede na metaetične vidike pomeni, da lahko moralna teorija v čim večji meri pojasni, zakaj so izbrani metaetični pogledi pravilni in na kakšen način ti pojasnjujejo tudi naša običajna moralna izkustva. Glede na normativni del moralne teorije pa ima razlagalna moč tista teorija, katere načela pojasnjujejo bolj specifične in usmerjene moralne sodbe in nam pomagajo razumeti, zakaj imajo predmeti vrednotenja določen moralni status. Določnost in stabilnost pri uporabi pomenita, da morajo biti moralna načela takšna, da vodijo do določenih moralnih sodb glede na širok obseg primerov. Prav tako mora moralna teorija ohranjati smiselnost in intuitivno privlačnost običajnih prepričanj o naravi moralnosti in običajnih intuicij o posameznih primerih moralnih situacij ali pa njih zmotnost ustrezno pojasniti (Timmons 2002, 12–17, 271–2) Moralna teorija je trdnejša glede na to, v kolikšni meri nam pomaga pri odgovarjanju na moralna vprašanja, pri katerih v odgovore nismo povsem prepričani ali pa o njih vlada nestrinjanje. (Hooker 2002, 168–9). Ko imamo pred sabo izbrano metaetično teorijo, jo lahko tako primerjamo z drugimi glede na vse te izbrane dimenzije tor ocenimo, kako dobro se glede njih izkaže v primerjavi z drugimi teorijami.

Poleg naštetih se kot vrlina oz. prednost zgolj metaetičnih stališč pogosto navaja tudi združljivost z vsemi (ali vsaj s čim večjim številom) vrstami normativnih teorij. V prednosti naj bi tako bilo tisto metaetično stališče, ki je lahko teoretsko ozadje čim večjega števila raznolikih normativnih stališč, npr. deontološke etike, teleološko utemeljene etike, etike vrlin, ipd. Vendar je to slednje razumevanje po drugi strani že v napetosti z na začetku izpostavljeno povezanostjo metaetičnih in normativnih vidikov moralnih teorij.

Nadalje, sprejemljiva moralna teorija se mora skladati z globoko ukoreninjenimi predpostavkami običajnega moralnega govora in moralne prakse. Sprejemljiva moralna teorija se mora skladati s sprejemljivimi in splošno sprejetimi stališči in izhodišči drugih relevantnih področij raziskovanja. (Timmons 1999, 12)

Pri prvem vidiku gre za to gre za to, da se mora izbrana moralna teorija na čim ustrežnejši način skladati z zdravo-razumskimi intuicijami o moralnosti oz. jih pojasniti na način, da jih bodisi v čim večji meri ohranja bodisi (če so te zmotne) pojasni, kakšni so izvori njihove globoko zakoreninjene zmote in zakaj le-ta vztraja. Pogosto izpostavljene predpostavke vsakdanjega in zdravo-razumskega pogleda na moralnost so med drugim te, da je moralni govor opisni, dejstveni govor; da nam gre pri moralnem nestrinjanju za iskanje pravih odgovorov na moralna vprašanja in ne le za govorjenje eden mimo drugega; da je možna moralna zmeta; da lahko imamo moralno vednost; ipd. Pri drugem vidiku gre za ujemanje s predpostavkami splošnejših oz. širših pristopov v filozofiji, skladnost s preostalimi filozofskimi disciplinami in tudi drugimi področji (znanstvenega) raziskovanja. Kajti, ko je izpostavil že Mackie »[m]oralna načela in moralne teorije ne stojijo same zase: zadevajo in so same zadevane od prepričanj in predpostavk drugih področij, še posebej psihologije, metafizike in religije.« (1977, 203)

Zato je metaetika tesno povezana z drugimi filozofskimi področji (poleg semantike, metafizike in epistemologije), posebej s filozofijo jezika, filozofijo kognitivne znanosti, logiko, fenomenologijo in estetiko, pa tudi z drugimi znanostmi kot so (socialna) psihologija, nevroznanost (posebej nevroetika), antropologija ali evolucijska biologija.

Metaetika je sicer precej abstraktna in v zadnjih desetletjih tudi precej tehnična filozofska disciplina, toda to ne pomeni, da je povsem oddaljena od naših vsakdanjih etičnih pogovorov, razprav in nestrinjanj. Ne glede na to, da so slednja večinoma vezana na konkretna vsebinska vprašanja etike, so hkrati tudi prežeta z našimi pred-teoretičnimi metaetičnimi intuicijami, npr. o tem, ali je moralnost nekaj od nas neodvisnega in objektivnega ali pa je relativna. Nadalje, pogosto postavljamo pod vprašaj dosegljivost moralne vednosti, ob čemer pa te omenjene dimenzije niso nujno uokvirjene v tehničnem filozofskem jeziku. Takšne pred-teoretične intuicije pri posamezniku seveda ne bodo povsem urejene in skladne na način (npr. nekdo lahko meni, da je objektivni le del odgovor na moralna vprašanja, del pa ne), da bi lahko predstavljale sklenjeno metaetično teorijo, ki vedno teži k posploševanju in poenotenju, tako da naravo moralnosti, npr. moralnih sodb, dobi enovito interpretacijo. Kot nasprotje tej težnji poenotenja na ravni teorije lahko postavimo možnost metaetičnega pluralizma, ki moralnost razstavi na posamezne odseke ter ponudi raznolike interpretacije le-teh. Zazdaj takšen pristop v metaetiki ostaja na ravno zamisli ter še ni bil določeneje izpeljan ter zaokrožen v celostno teorijo (Kirchin 2012, 177-183).

Prihodnost metaetike

V zadnjih desetletjih razvoja metaetika lahko razberemo nekaj pomembnih trendov, ki vsekakor lahko napovedujejo tudi njen razvoj v prihodnje. Prva takšna značilnost, ki jo lahko izpostavimo, je preseganje prvenstveno semantičnih in metafizičnih razprav glede pomena moralnih izjav ter ontoloških postavk moralnosti ter vse večji poudarek na vprašanjih moralne psihologije, spoznavne teorije in moralne fenomenologije. Ta slednja vprašanja se tudi vse bolj tesno povezujejo z znanostmi (psihologija, nevroznanost, sociologija, antropologija) ter ostalimi področji filozofije (filozofija duha, eksperimentalna filozofija, fenomenologija, nevroetika), kar pomeni tudi razširjanje polja metaetičnih vprašanj in pogledov na področja kot so moralna presoja, odločanje, kognitivni izvor moralnih sodb in teorija upravičenja moralnih sodb. Pa tudi stara, semantična in metafizična vprašanja so lahko na tej podlagi, predvsem glede moralne fenomenologije, zastavljena in odgovorjena v novi luči. Hkrati je s to prepletenostjo vprašanj narasel širši filozofski pomen metaetike.

Vse to je odprlo pot tudi novim stališčem, predvsem pa tudi drugačni zastavitvi samih izhodiščih vprašanj. Tako gre druga zaznana težnja razvoja v smeri vznikanja novih, hibridnih metaetičnih stališč, ki se vse bolj posvečajo iskanju vmesnega prostora med tradicionalnimi, večkrat povsem nasprotnimi in nezdružljivimi metaetičnimi stališči, za katera se je še do nedavnega zdelo, da jih ne moremo preseči (npr. razlike med kognitivizmom in nekognitivizmom). V nadaljevanju knjige bomo obravnavali vsaj tri stališča, ki izrazito stremijo k preseganju teh mej, in sicer kvazi-realizem, moralni fikcionalizem in kognitivistični ekspresivizem. Videli bomo, kako so v njih tradicionalna nasprotja zabrisana ter kako vse bolj poudarjajo celovit pogled na naravno moralnosti, ki bo filozofsko utemeljen, združljiv z ugotovitvami relevantnih znanosti ter tudi blizu našemu vsakdanjemu izkustvu moralnosti (Horgan in Timmons 2006, 14–15). Po drugi strani pa gre razvoj tudi v smeri vse večjega povezovanja strogo metaetičnih vprašanj z vsebinskimi oz. normativnimi vprašanji. To lahko vidimo, če pogledamo na primer razpravo o moralnem partikularizmu oziroma vlogi moralnih splošnosti v naši moralni misli in delovanju, kjer težko povsem razločimo metaetične vidike od ostalih. Podobno je v nekaterih razpravah o sodobnih različicah etike vrlin, kjer najdemo podobno prepletenost normativnih vidikov in predvsem vidikov moralne psihologije.

Kot zadnji vidik razvoja pa lahko izpostavimo vse večjo vpetost metaetike v širše filozofske projekte in stališče, posebej polje meta-normativnosti ter spoznavne teorije. Vse to nakazuje izjemen pomen metaetike in prav zato bomo v naslednjih poglavjih predstavili njeno genezo, temeljna izhodiščna stališče ter preplet razprav, ki jih spremljajo.

■ Priporočena literatura

Fisher, Andrew. 2011. *Metaethics. An Introduction*. Durham. Acumen.

Miller, Alexander. 2003. *An Introduction to Contemporary Metaethics*. Cambridge: Polity Press.

Kirchin, Simon. 2012. *Metaethics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

McNaughton, David. 1988. *Moral Vision: An Introduction to Ethics*. Oxford: Blackwell.

Uporaben pripomoček so tudi gesla v Stanford Encyclopedia of Philosophy

(<http://plato.stanford.edu/>), posebej so za to poglavje relevantna gesla: metaetika, kognitivizem in nekognitivizem, moralna epistemologije, moralni realizem, moralna motivacija, moralni naturalizem, moralni nenaturalizem, moralni skepticizem in moralni relativizem.